

Şehrin sansürlenene kırışıklıkları

Cem Erciyes, kamusal alanda sanatın Türkiye'deki umutsuz macerasına eklenen son örnek olan Fransız sanatçı JR'ın Balat'ta sansürlenene "Şehrin Kırışıklıkları" projesinden yola çıkarak büyük fotoğrafa baktı. 'Kamusal alanda sanat'a dair bitmeyen tartışmamızı mazideki örneklerini de hatırlatarak bir kez daha gündeme getirdi. (Sayfa 5)

Yaşasın özgürlük

IAN.CHRONICLE Temmuz-Ağustos sayısı, LGBTİ bireylerin hak ve özgürlüklerine ayırdığımız özel bir sayı oldu. İstanbul'daki "Onur Yürüyüşü" yine devletin şiddetiyle gölgelense de, Onur Yürüyüşü Haftası'na bomba gibi düşen başka bir haber daha vardı: Amerika'da eşcinsel evliliğin ülke genelinde yasal hak olarak tanınması. Tüm bu gelişmeler üzerine kişisel hak

ve özgürlükler çerçevesinde LGBTİ bireylerin gökkuşuğu rengindeki mücadelelerini, bu konuda verdikleri savaşı bütün yönleriyle toparlamaya çalıştık. Yiğit Karahmet, Ahmet Tulgar, Mehmet Tarhan, Tayfun Serttaş, Erdal Ateş ve çok daha fazlasının yazı ve röportajlarıyla...

Istanbul Art News

TÜRKİYE'NİN SANAT VE KÜLTÜR GAZETESİ

PIYASA

TEMMUZ / AĞUSTOS, 2015 | N°22 | www.istanbulartnews.com | 10 TL

HABER

Bir şiddet mekanından bellek mekanına

Madımak, Ulucanlar, Yassıada, Diyarbakır... Şiddetin tarihinde silinmeyecek izler bırakmış bu mekanların bellek mekanlarına dönüşmesi aşamasında ne tür sorunlar, pürüz ve fikir ayrılıkları yaşanıyor? Devlet nerede duruyor, sivil toplum kuruluşları ya da bu alana kafa yoran isimler bu konuya nasıl bakıyor? Gündemimize "Diyarbakır Cezaevi İnsan Hakları Müzesi Olun" kampanyası sonucu düzenlenen ilk çalışmayı aldık ve bu konu etrafında tartışılan meselelere baktık. (Sayfa 4)

Kriz zamanında bienal gerçeği

Bu yıl "Entelektin Kötümsürlüğü, İstemin İyimsürlüğü" başlığı altında gerçekleşen 5. Selanik Bienali'nin metni, modernitenin en büyük gücünün illüzyona kapılmadan yaşamak olduğunu söyleyen Gramsci ile açıldı. Metinde, Akdeniz'in 26 ülkesinin yaşadığı kriz; Yunanistan, İtalya ve İspanya'nın ekonomik, Türkiye'nin politik krizi, bölgenin doğusundaki silahlı çatışmalar özetleniyordu. Peki, sanat kendi dışındaki dünyayı ele alarak böylesine bir temsil krizinin yaşandığı ortamda dansıklı bir dövüşün sanatı olmaktan öteye geçip şaibeli bir gerçek karşısında sahibi bir eleştiri üretilebilir mi? (Sayfa 10)

SÖYLEŞİ

Ahenk peşinde

"İzleyiciyle sergi arasında bir ahenk oluşmasını amaçladık" diyor Koray Arış, 2011-2014 yılları arasında ürettiği ve şimdilerde Galeri Nev'de sergilediği 'vurmali' heykelleri için. Neden vurmali? Niye ses çıkarsın istiyor bu heykeller? Hem çocukluğun özüne, dokunma merakına uzanıyor hem dokunmanın büyümesine. Bir de dördüncü boyuta taşın bu işlerden ortaya çıkan sese... (Sayfa 22)

Aziz Nesin'i hatırlamak

Küratör Işın Önel, aynı zamanda Nesin Vakfı gönüllüsü olarak üstlendiği "Ömrüne Sığmayan Adam: Aziz Nesin 1915-2015" sergisiyle hem Aziz Nesin'i bugünkü kuşağa hatırlatmayı hem onu doğumunun 100. yılında anmayı amaçlıyor. Önel'un bu sergiyi düzenlerken kişisel olarak güç aldığı ve görünmesini istediği nokta ise Nesin Vakfı. Zaten sergi de bir yandan Aziz Nesin'in yaşamını aktarırken aynı zamanda miras bıraktığı Nesin Vakfı'nın önemini bir kere daha gündeme taşıyor. (Sayfa 23)

SERGI

Yaranın türkü hali

Pare pare ciğerler, boğazda düğmeler, gül ile bülbülün aşkı... Art ON, türlü yaranın hikayesinin türküler aracılığıyla ele alındığı "Yaralarımız, Türkülerimiz" sergisiyle farklı disiplinlerde çalışan dokuz sanatçıyı bir araya getiriyor. Sergi, Yunan şair Yannis Ritsos'un "Benzeşim" şiiri ile buluşarak şiirsel düşünce ile görsel imge arasında bir yol arıyor. (Sayfa 26)

Tuhaf bir masal

Güçlü Öztekin'in "Şe Şe Pa Pa-Bazen Balık Tutmak İçin Ağlamak Gerek" sergisi, adından da anlaşılabilirliği gibi izleyiciyi bir 'acayıplıklar diyarı'na buyur ediyor. Tuhaf portreler, 'pütürlü' işler, tavandan sarkıtılmış kağıtlar üzerinde soyut çizimler... Öztekin'in masal dilinde, rüya estetiğinde bir atmosfer kurduğu sergisi 11 Temmuz'a kadar Rampa'da. (Sayfa 31)

Cem Dinlenmiş, Penguen #633, 6 Kasım 2014 Sanatçının izniyle

Direnişin sanatı

Berlin'in önemli bağımsız mekanlarından nGbK, 4 Temmuz-30 Ağustos tarihleri arasında "77□13 - Türkiye'de Politik Sanat ve Direniş" başlığı altında Türkiye'de son 40 yılda yaşanan direnişlere ve bunların sanattaki yansımalarına göz atıyor. Bir kitabın ve etkinlik haftasının eşlik ettiği bu üçayaklı proje, toplumsal hafızayı tazeleyerek direnişin yarattığı değişime de yer açıyor.

NİLÜFER ŞAŞMAZER
nilufer@istanbulartnews.com

İnsanoğlu yerleşik düzene geçip de şehirleri kurduğundan bu yana değişmeyen bir şey var: Şehrin kalbi meydanlarda atıyor. Meydanlar, siyasi iktidar için güç gösterisi mekanı olduğu kadar halk için de bir araya gelmenin mekanı. Tarih boyunca kutlamalara, törenlere, eylemlere mesken olan bu kentsel mekan, 'meydan', son 40 senedir İstanbulullar için Taksim Meydanı ile eşanlamlı. Bir yandan toplumsal muhalefetin diğer yandan iktidarın ele geçirmek istediği kalesi Taksim Meydanı, Gezi Direnişi ile çok daha fazla göz önünde olsa da yıllardan beri iki taraf arasındaki mücadelenin özne-

si. Şimdiyse yaşanmışlıkları "77□13-Türkiye'de Politik Sanat ve Direniş" sergisiyle Berlin'deki izleyicilere sunacak.

Sergi, Alman araştırmacı Christian Bergmann'ın başlattığı bir proje. 2013 baharına girmeden gerçekleştirilen iki sergi, SALT'taki "Duvar Resminden Korkuyorlar" ve Depo'daki "Afişe Çıkmak"; Bergmann'ın Türkiye'deki direnişlere ilgisini tetiklemiş. Toplumsal hafızanın sürekli yaşatılmasının gerektiğini düşünen Bergmann; Jan Bejšovec, Zulfukar Çetin, Duygu Gürsel, Pablo Hermann, Çağrı Kahveci, Therese Koppe ve Eva Liedtjens'in oluşturduğu küratöryel grupla birlikte bu projeyi inşa etmiş. "Türkiye'de Politik Sanat ve Direniş" alt başlığını taşıyan sergi hem artıklar, bak.ma, NarPho-

tos, Herkes İçin Mimarlık, Müksüzleştirme Ağları, TÜSTAV (Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı), Devrimci Yol Arşivi ve Sencer Vardarman'ın kişisel/kurumsal arşivlerini hem de Berat Işık, CANAN, Cem Dinlenmiş, Şener Özmen, Cengiz Tekin, Erkan Özgen, Hüseyin Karabey, Murat Akagündüz, Nalan Yurtmaç, Cihangir Duyar, Demet Taşpınar, Ekim Ruşen Kapçak, Aytuğ Akad ve Barış Doğrusöz'ün sanatsal üretimlerini bir araya getiriyor. 34 kişinin katledildiği 1 Mayıs 1977'yi çıkış noktası olarak alan sergide arşivlerden derlenen materyallerle sanatçıların çalışmaları kentsel dönüşüm, Kürt direnişi, feminist hareket gibi farklı başlıklar altında sergileniyor. İki ay boyunca ziyarete açık olacak sergi, kâr amacı gütmeyen sanat mekanı nGbK'da (neue

Gesellschaft für bildende Kunst) gerçekleştiriliyor.

Üçayaklı düzenlenen projenin sergi ayağının yanı sıra bir de kitabı ve etkinlik haftası var. "Toplumsal Bellek", "Sanat ve Direniş" ve "Kentsel Direniş" ana başlıkları altında yaklaşık 20 metne yer veren kitaba katkıda bulunanlar arasında Banu Karaca, Handan Koç, Engin Sustam, Feyyaz Yaman, Erden Kosova, Pelin Tan, Cem Dinlenmiş ve Şener Özmen yer alıyorlar. 24 Temmuz-1 Ağustos arasında gerçekleştirilecek etkinlik haftası ise sanat dünyasından farklı isimlerle birlikte panel, performans, film gösterimleri ve karikatür atölyesini kapsayacak. Sergi, '77'den bugüne uzanan aralıktaki direnişlerin birbirine dokunduğu noktaları açığa çıkarmayı hedefliyor. (Sayfa 12-13)

Nur Koçak

Bir 'outsider' olarak Nur Koçak

ÖZLEM ALTUNOK
ozlem@istanbulartnews.com

Hep buralardaydı ama biraz hayat biraz da yaptığı sanat onu buralardan

uzaya konuşlandırdı. İtirazı yok muydu? Elbette ama aykırılığının arkasında ve aynı zamanda kenarda durarak "Ben bu topluma ait değilim zaten" dedi hep. Fotogerçekçi resimlerinin netliği ve doğrudanlığını diline de taşıdı.

Bu sayıda geniş bir röportajla 'sanatçı portresi'nin konduğu Nur Koçak'ın sanat yolculuğunun farklı duraklarını; Deniz Artun, Özlem İnay Erten ve Nil Nuhoğlu'nun kaleme aldığı yazılarla bir araya getirdik. (Sayfa 14-18)

"Tuzlu Su"ya batırılmış sezon

Üç tarafı denizlerle çevrili bir ülkenin kalbinin attığı kent, İstanbul'da "Tuzlu Su" başlıklı bienal kıyılarımızı vurmaya yüz tutmuşken bienalle birlikte dalgalanacak sanat ortamının yeni sezonun sergilerine, fuarlarına ve çeşitli etkinliklerine göz attık. ArtInternational'dan bu kez İstanbul'u mesken tutacak dünyanın önde gelen sanat iletişim konferansı "Communicating the Museum"ta, Akbank Sanat'a konuk olacak 20. yüzyılın önemli kadın sanatçılarından Louise Bourgeois'dan II. Dünya Savaşı sonrasında doğan ilk avangart akım ZERO'nun öncülerini bir araya getiren sergiye değin yeni sezonun öne çıkan etkinliklerini derledik. (Sayfa 8-9)

Ermitaj'daki koleksiyon

Fransa'da yaşayan Türkiye asıllı kimya mühendisi Bilgi Kenber, portbuket koleksiyonunu Rusya'nın prestijli müzelerinden Ermitaj'da sergiliyor. 23 Ağustos'a kadar sürecek sergiyi vesile ettik; Kenber'e portbuketlerin tarihini, koleksiyonunun hikayesini, sergiyi Türkiye'ye de taşımak isteyip istemediğini sorduk... (IAN.Piyasa Sayfa 13)

art ON
İSTANBUL

YARAMIZ, TÜRKÜLERİMİZ
OUR WOUNDS, OUR BALLADS
27 / 05 / 15 - 05 / 09 / 15

Burak Bedenlier, Hera Büyüktaşçıyan, Canan Dağdelen
İpek Duben, Murat Germen, Jochen Proehl,
Yannis Ritsos, Serkan Taycan, Johannes Wohnseifer

Sair Nedim Caddesi No: 4 34307 Beşiktaş, İstanbul
09 212 259 15 43 / info@artonistanbul.com / www.artonistanbul.com

Türkiye'deki direnişin sanatsal yansımaları Berlin'de

Berlin'deki 'küçük İstanbul', Kreuzberg'de yer alan bağımsız sanat mekanı nGbK, İstanbul'daki direnişlerin izlerini sürüyor. 4 Temmuz-30 Ağustos tarihleri arasında izlenebilecek "77□13 - Türkiye'de Politik Sanat ve Direniş" sergisi arşiv görüntüleri ve sanat yapıtlarıyla 1 Mayıs 1977'den Gezi direnişine geçen süreçte tanık olduğumuz protestoların bağlantı noktalarını keşfediyor, direnişin estetiğini izleyiciyle paylaşıyor.

8 Mart 2014 Kadınlar Günü'nde kadınlar feminist gece yürüyüşü için İstiklal Caddesi'nde toplandı. Polis Taksim Meydanı'na girişi ve dolayısıyla yürüyüşü engelledi. Fotoğraf: Erhan Ark / NarPhotos

NİLÜFER ŞAŞMAZER
nilufer@istanbulartnews.com

Her ne kadar ismi bir başlangıca, 1 Mayıs 1977'ye, ve bir sona, Gezi hareketine işaret etse de "77□13 - Türkiye'de Politik Sanat ve Direniş" sergisi çizgisel bir sunuma sahip değil. Ve yalnızca '70'lerden bu yana Türkiye'de yaşanmış olan direnişleri belgelerle, yapıtlarla anlatmakla kalmıyor, toplumsal hareketleri etkilemiş sosyal, ekonomik, tarihi ve kültürel dinamikleri de açığa çıkarıyor.

Serginin ismindeki rakamların arasında yer alan kareyi, İngilizcesiyle 'square', aslında her türlü muhalefet ve protestonun mutlaka kendini göstermek istediği yer olan Taksim Meydanı olarak okumak da mümkün. İstanbul'un, hatta Türkiye'nin 'mikrokozmos'u Taksim, farklı sınıflar ve kimlikler için bir mücadele alanı; Gezi Direnişi ile doğrudan ulaşımına rağmen aslında çok uzun zamandır süren bir yarışın öznesi. Taksim Meydanı'nda gerçekleştirilmiş direniş hareketlerinin arasındaki devamlılıklar ve bağlantı noktaları sanatsal olduğu kadar arşiv çalışmalarıyla da bu sergide izleyiciye sunuluyor. Serginin amacı kronolojik bir tarihi temsil yaratmak değil; kırılma noktalarını, yenilikleri, ara bağlantıları ve sanatsal, politik-estetik kodları tartışmaya açmak. Serginin küratöryel grubu bunu yaparken '70'lere ait poster ve fotoğraf gibi arşiv malzemelerinin yanı sıra hem artişler, bak.ma, NarPhotos, Herkes İçin Mimarlık, Müllüksüzleştirme Ağları, TÜSTAV (Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı), Devrimci Yol Arşivi ve Sencer Vardarman'ın kişisel/kurumsal arşivlerini hem de Berat Işık, CANAN, Cem Dinlenmiş, Şener Özmen, Cengiz Tekin, Erkan Özgen, Hüseyin Karabey, Murat Akagündüz, Nalan Yırtmaç, Cihançir Duyar, Demet Taşpınar, Ekim Ruşen Kapçak, Aytuğ Akad ve Barış Doğrusöz'ün video çalışmaları, fotoğrafları, resimlerinden yararlanıyor.

artişler ve NarPhotos gibi platformlar kamusal alandaki hareketlerin nabzını tutup kolektif hafızaya katkı sunarken, Diyarbakır'da aktif olarak çalışan Şener Özmen, Cengiz Tekin, Erkan Özgen, Berat Işık, Güneynoğlu'daki farklı direniş noktalarına işaret ederek egemen ideolojiyi, mutenalaştırmayı ve militarizmi eleştiriyor. CANAN, üretim pratiğinin kalbindeki feminist dokuyu işlerine taşıyor; iktidarın da dili olan ataerkil sistemi tartışmaya açıyor. Hafriyat'ın kurucularından Murat Akagündüz, tıval üzerine büyük ebatlı resminde bize Soma'yı hatırlatıyor. Genç Ruşen Kapçak, kişisel hikayelerinden yola çıkarak gerçekleştirdikleri fotoğraf projesinde faili meçhulleri merkeze alıyor. Sergi, Müllüksüzleştirme Ağları gibi interaktif arşivleri de bünyesine katarak merakını doyurmak isteyenleri araştırmaya davet ediyor. Sanatsal

üretimlerin ve tarihi, arşiv belgelerinin farklı sosyal grupların direnişlerini izleyiciye hatırlattığı sergiyi projenin beyin takımından Christian Bergmann anlattı.

Christian Bergmann, önce kim olduğunuzdan ve serginin yer aldığı nGbK'dan (Neue Gesellschaft Bildende Kunst) bahsedebilir misiniz?

İki seneedir İstanbul'da yaşıyorum. Boğaziçi Üniversitesi'nde Sosyal Politikalar Forumu Uygulama ve Araştırma Merkezi'nde araştırmacıyım. nGbK ise Berlin Kreuzberg'de bulunan, kâr amacı gütmeyen bir sanat kurumu. İsmi 'yeni toplum için görsel sanatlar' anlamına geliyor. Organizasyonel anlamda neredeyse türünün tek örneği; 40 yıldan uzun süredir son derece demokratik bir şekilde seçimler yapıp sergiler düzenliyor. Her sene beş üye-

den oluşan genel kurul topluyor ve gerçekleştirilecek projelere karar veriyor. Bizim projemizin kabulü de Nisan 2014'teki toplantıda gerçekleşti. Yaklaşık 19-20 proje sunulmuştu ve bizimle birlikte toplam dört proje seçildi.

Projenin ilk fikri benden çıktı ve şu anda da projenin koordinasyonunu gerçekleştiriyorum. Bu anlamda projenin tek bir küratörü yok; nGbK'nın felsefesine paralel olarak biz de grup halinde hareket ediyoruz. Son iki sene için bu proje üzerinde çalışıyorum ve ekibin başladığımız günden bu yana oldukça değiştiğini söyleyebiliriz.

Sergi fikrini tetikleyen ne oldu ve sonrasında grubu nasıl bir araya getirdiniz?

İki sene önce Depo'da yapılan "Afişe Çıkmak" sergisi ve sergiyle birlikte basılan kitap beni çok etkiledi; bir sergi projesi yapmaya o zaman karar verdim.

Sergideki posterler ve diğer görsellerin estetiği, ne kadar zekice yapılmış oldukları benim için çok şaşırtıcıydı. O zaman Berlin'de yaşıyordum ve geri döndüğümde ne yapabileceğimi düşündüm. Sanat alanında daha önce deneyimim olmadığından bu benim için büyük bir sıçrama oldu aslında. Sonrasında bu sergiyi Berlin'e getirme fikri üzerinden bir öneri dosyası oluşturdum. Bağımsız bir sanat mekanı olan OKK'dan (Organ Kritischer Kunst) Pablo Hermann politik aktivizmle son derece ilgili; o da bana yardımcı oldu. Onunla konuştuğumuz sıralarda Gezi yaşıyordu. Maalesef İstanbul'da değildim ancak olan biteni yakından takip ettik ve bu sırada özellikle görsel estetik anlamında o dönemle '70'ler-Gezi'nin arasındaki bağlantı noktalarını keşsettik; sloganlar vs. Her ne kadar '70'ler daha çok solcu hareketle, Gezi

ise çoğulluk ve farklılıklar üzerinden şekillenmiş olsa da, benzerlikler ve kimi karşılaştırma noktaları dikkatimizi çekti; bu ikisi arasında bir köprü kurmaya karar verdik. Bu dönemlerde üretilen görsel malzemelerle kurulacak bir köprü...

Neden özellikle 1 Mayıs 1977 ve Gezi? Sizce nasıl ilişkililiyor bu iki gün?

Çünkü bu ikisi Türkiye'de direniş deyince akla gelen iki önemli zamansal uğrak. Bunları sadece iki ayrı dönem olarak almanın ötesinde sergide o günden bugüne uzanan süreçteki ortak noktalar ve bağlantılara baktığımız, ara dönemdeki farklı direnişlere de yer vermeye çalıştığımız ilişkisel bir araştırma süreci olarak oluşturduk.

Küratöryel grup nasıl bir araya geldi? Pablo ile çalışmaya başladıktan son-

"Kolektifliğin çeşitliliği bugünün direnişinin dili olabilir"

Uzun süre İstanbul'daki Anadolu Kültür'de çalışan Eva Liedtjens, Türkiye çağdaş sanatını yakından tanıyan bir isim. "77□13 - Türkiye'de Politik Sanat ve Direniş"ün proje grubundaki tek sanat tarihçi olan Liedtjens projeye dair detaylı bilgiler verdi.

Sergi farklı on yıllardan sanatsal ifadeleri bir araya getiriyor. Siz bu sanatsal yansımaların dönüşümünü ve gelişimini, Türkiye'deki toplumsal direnişin sanatın varlığını nasıl okuyorsunuz? Öne çıkan teknikler, metodlar var mı?

İlk olarak 1977 ve 2013 yıllarının sergi için belli bir zaman aralığı oluşturduğunu, fakat projenin kronolojik bir sunuma sahip olmadığını belirtmek isterim. Proje, zamanın politik sanatının temsili göstermektense sorular soruyor. Gösterdiğimiz seçimmiş eserler ve kültürel/tarihsel yapıtlar (işçiler, kadınlar, azınlıklar gibi) farklı toplumsal gruplara ve onların direnişlerine dikkat çekiyor. Klasik anlamda yer verdiğimiz yapıtlar video çalışmaları, fotoğraflar, posterler, resimler ve karikatürler.

Proje grubu üyeleri olarak her birimiz kendi uzmanlığımızı buraya taşısak da bu konuda uzman olduğumuzu iddia etmiyoruz. Baştan beri amacımız sanatçıları ve düşünürleri bir araya getirmek ve onlara bir platform sunmaktır. O nedenle serginin kitabından da bahsetmek önemli, bu kitapta farklı konular üzerine farklı metinler bulunuyor. Soruya geri dönersek, sergide '70'ler işçi direnişi ve solcu harekete ait poster ve broşürler gibi, çoğunlukla grafik materyalle temsil ediliyor. '70'lerde çatışmalar, sokaktaki şiddetle vücut bulan toplumun politize oluşu ve ideolojik gerilimler elbette sanat dünyasını da derinden etkiliyor. Feyyaz Yaman'ın

"Türkiye'de 1970'ler: Direnişin Sanatı" metninde söylediği gibi bu yıllar geleneksel/popüler ve ulusal kültürel şekillenmiş. Sanatta ulusalcılık ve evrensellik kadar sosyalist-devrimci bir görüş de mevcut. Teknik anlamda devasa resimlerin, duvar resimlerinin ve kamusal alanda yer alan rölyeflerin var olduğu söylenebilir ancak bunlar sergide yer almıyor. Fakat bizim yarattığımız bağlamda enteresan olan; sanatçı ile politik gruplar, partiler ve sendikaların arasındaki güçlü bağ ve iç içe geçme hali. Buna örnek olarak Orhan Taylan'ın 1 Mayıs '77 afişi gösterilebilir.

'80 darbesi ise Türkiye'deki politik iklimi tamamen değiştiriyor. Erden Kosova'nın deyimıyla bu entelijensya ve sanatçılar için de 'büyük bir travma'. Politik eleştiriyi oldukça ender rastlanıyor. Bu anlamda Akademi'de de politik eleştiriden ziyade figür/soyut tartışması söyleme daha çok şekil veriyor.

'90'larda sisteme eleştirel bakış, sanata geri dönüyor. Hale Tenger, Ayşe Erkmen, Gülsün Karamustafa gibi isimler son derece eleştirel işler üretiyorlar. Yerleştirme önemli bir form olarak karşımıza çıkıyor. Toplumsal dokunun önemli bileşeni olarak mekan, toplumsal konuları öne çıkarıyor: Militarizm ve ulusalcılık (Memed Erdener, Ahmet Öğüt), kimlik politikaları ve iktidar (Şener Özmen, Erkan Özgen), ataerkil sistemin eleştirisi (CANAN, Neriman Polat)... Bu sanatçılardan bazıları sergide de yer alıyor. 2000'lerin başında ise performans ve yerleştirme daha az kullanılırken dijital fotoğraf, video önemli bir yer kazanıyor. Çokdisiplinli yaklaşımlar, kolektif çalışmalar giderek daha da önem kazanıyor. Kolektif hafızaya dair çalışmalar, çokdisiplinli yaklaşımlar, müşterek üretimler, açık kaynaklar ve paylaşım da aynı şekilde. Bu yaratıcılık ve kolektifliğin çeşitliliği bugünün

araştırma metodları öne çıkıyor. İmgelerin yayılma hızı ve yoğunluğu şüphesiz dünyayı algılayma ve gördüklerimizi yorumlama şeklimizi değiştirdi. Gezi'deki kırmızı kadını hatırlıyorum. İmgeler hiçbir zaman bu denli hızlı şekilde ikonlaşmadı. Ama diğer yandan imgeler müştereklerimiz haline geliyor; herkes üretiyor, paylaşıyor, kürate ediyor, sanat üretiyor... Sanatın bu duruma tepkisi ne olacak, bunu görmek ilginç olacak.

Sanatçıların sanat ve direniş bağlamındaki yapıtlarını nasıl görüyorsunuz? Zaman içinde direnişin dili ya da sanatçıların ifade biçimi değişiyor mu?

Belki ifadenin daha hızlı ve sarkastik, eğlenceli olduğunu söyleyebiliriz; bunun nedeni de sosyal medyadaki tepkilerin hızlı olmasının gerekliliği. İnternet sokakların dışında bir kamusal alan yarattı ve burada konuşma, eleştiriyi paylaşma özgürlüğü var. '70'lere nazaran daha fazla özgürlük var mı bilmiyorum ancak kullanılan dil ve yaklaşım farklı. '80'leri düşünürsek darbe sonrası baskı ortamını aklıda tutarak sanatçılar şu an daha özgürler denebilir. Erden Kosova, metninde 2001 AKP iktidarından bu yana normalizasyonun ve kapitalizmin sanata da yansıdığını iddia ediyor. Büyük finansal kurumların az çok 'steril', eleştiriden uzak bir ortam yarattığından bahsediliyor. Sanat ve kapital iç içe geçtikçe eleştiriler de yükseliyor. 2009 yılındaki İstanbul Bienali'ndeki Direnİstanbul protestosu buna bir örnek. Sanatçıların örgütlenmesi, kolektif çalışmalar giderek daha da önem kazanıyor. Kolektif hafızaya dair çalışmalar, çokdisiplinli yaklaşımlar, müşterek üretimler, açık kaynaklar ve paylaşım da aynı şekilde. Bu yaratıcılık ve kolektifliğin çeşitliliği bugünün

direnişinin dili olabilir. Tüm bunlara paralel olarak bizim için de kolektif çalışmak; #occupygezi architects, artişler, Nar Photos gibi kolektifleri sergiye davet etmek önemliydi.

Sergi için özel olarak üretilen çalışmalar var, burada nasıl ilerlediniz?

Murat Akagündüz Berlin'de devasa bir resim hazırladı. Sencer Vardarman da sanatsal dijital arşiv üzerine çalıştı. Sanatçıların katkıları konusunda tamamen serbest bıraktık. Küratöryel anlamda yönlendirme yapmadık.

Arşivlerden seçimleri nasıl yaptınız? Son derece fazla materyal olduğunu tahmin ediyorum.

Öne çıkan malzemeleri dahil ettik. Ayrıca sergi mekanında izleyicilere kimi online arşivlere erişim imkanı sağlayacağız; devrimciyolarşivi ya da bak.ma, herkesin erişebildiği online platformlar. Her içerikten yaratıcıları olan kolektifler mesul. Temel fikir de bunları sergi mekanına getirerek izleyicilerin kendi araştırmalarını yapmalarını sağlamaktır.

Son olarak, kitaba katkıda bulunanlar kimler ve nasıl bir seçim yapıldı?

Kitapta proje grubu üyelerinin seçimleriyle yaptığımız açık çağrıyla dahil olanların yazıları bir araya getirildi. Pelin Tan'ın ya da Banu Karaca'nınkiler gibi, kimi yazılar daha önce yayımlanmıştı, kimileri sergi için yazıldı. Tüm bunlarla Türkiye'deki söylemin Almanya'daki izleyiciye de açılmasını istedik. Tabii ki değerli tüm yazıları toplamak bizim için mümkün olamazdı, o nedenle bazı yazarlardan da kolektif hafıza, sanat ve direniş ve şehir direnişi başlıkları altında katkıda bulunmalarını isteyip bunlardan bir seçimi yaptık.

ra ilk olarak dört, beş sene Ankara'da yaşamış olan ve burayı iyi tanıyan tekstil sanatçısı Jan Bejšovec bize katıldı. Uzun yıllar Almanya'da yaşayan Duygu Gürsel, Çağrı Kahveci ve Zülfükar Çetin, projenin teorik zeminini güçlendirdiler. Grup, video ve belgesel sanatçısı Therese Koppe ve uzun süre İstanbul'da Anadolu Kültür'de çalışan sanat tarihçisi Eva Liedtjens ile genişledi.

Diğer kişiler ise projeye sonradan eklendi. Farklı alanlardan birçok kişinin oluşturduğu bu gruptaki herkesin Türkiye'ye dair bir bilgisi var aslında. Ve her birimiz ya burada yaşadığı ya da halen yaşıyor.

Sergiyi nasıl kurguladınız? Yalnızca sergileme olmayacak çünkü.

Evet, proje üç katmanlı planlandı. Serginin yanı sıra bir de yine tarih, gazetecilik, sanat, bilim gibi farklı alanlardan birçok önemli kişinin yazılarının yer aldığı bir sergi kitabımız var. Her bir yazar konulara farklı açılardan yaklaşıyor. Üçüncü kısım ise performans, karikatür atölyeleri, tartışmalar ve diğer etkinliklerin yer alacağı etkinlik haftası. Bu üç bölüm birbirlerini tamamlıyor.

Grup bir araya geldikten sonra serginin içeriğini nasıl oluşturduunuz?

"Afişe Çıkmak"tan sonra SALT'ta "Duvar Resminden Korkuyorlar" sergisi yapılmıştı. O sergide '77 1 Mayıs'ına dair gazete haberlerinin olduğu bir oda vardı. İlk kez orada 1 Mayıs'taki saldırılarda 34 kişinin öldüğünü ve diğer detayları öğrendim. Belki bir yabancı olarak kimi şeyleri burada yaşayanlardan daha farklı gördüğüm ve etkilediğim söylenebilir. Yaşanan olayların ağırlığının yanında dönemin posterleri, sloganları, AKM'nin o görüntüsü beni oldukça etkiledi.

Dediğim gibi, '70'lerdeki o afişleri bulmak kolaydı ama bir yandan Gezi olup bitiyordu, birçok kişiyi 'bunu nasıl yapabiliriz'i konuştuk ve de nihayetinde yaşananların tamamen politik doğrucu bir arşivini çıkarmaktansa direnişin, dayanışmanın estetiğini Türkiye'deki belli başlı konular üzerinden ele almaya karar verdik.

Sergide dönemler iç içe mi yoksa kronolojik mi ele alınıyor?

Elimizdeki tüm materyalle oturup düşününce Türkiye tarihindeki çatışma noktaları, toplumun buna verdiği yanıtlar ve toplumsal ayaklanmaları yansıtan farklı konular altında işleri gruplamaya karar verdik. Örneğin Kanlı Mayıs bölümünde artukışler'in videoları ve 1 Mayıs afişlerinden oluşan bir kolajla başlayan sergide ilerledikçe kentsel dönüşüm, Kürt direnişi ve Cumartesi Anneleri, feminist hareket ve LGBTİ hareketi, F tipi hapisaneler, Ermeni katliamı, Gezi gibi farklı konular yer alıyor. Gezi bir şeyin sonu değil elbette. Dolayısıyla Gezi sonrasındaki olayları da olabildiğince ele almaya çalıştık. Örneğin Soma'yı sergiye dahil ettik. Çünkü oradaki protestoda da estetik bir cevap vardı.

Mekan kurgusu olaraksa şöyle bir yol izledik: Her konuya dair bir belgesel niteliğinde bir de sanatsal soyutlama dediğimiz kreatif kısım oluşturduk. Sergi için işbirliği yaptığımız Nar Photos'dan neredeyse her konu başlığı için iki, üç fotoğraf dahil edip, onları konulara göre sanatçıların yapıtlarıyla eşleştirdik. Örneğin kadın hakları başlığı altında 8 Mart ve başka yürüyüşlerden fotoğraflar yer alacak. Ardından CANAN'ın "Nazar Değdi Dünyama" adlı, kadına yönelik şiddete karşı yaptığı bir poster serisi ile daha önce hiç sergilenmeyen "Femina" adlı ikinci bir işi yer alacak.

Bu sergi için yaratılan çalışmalar var mı?

Evet, grupla birlikte kimlerin sergide yer alacağına karar verdikten ve sanatçılarla konuştuktan sonra kimisi yeni işler üretmek istedi. Bazı sanatçılara var olan ama daha önce Berlin'de gösterilmeyen işleriyle sergiye dahil olduklar. Aslında bana iki sene önce böyle bir sergi olacağını ve katılan isimleri söyleyediniz hayatta inanmazdım ancak yaptık. Şu ana dek bu konuları tümüyle ele alan başka bir sergi de duymadım. En azından bu sanatçılarla değil...

Mesela Nalan Yırtmaç'ın çalışması, Ermeni soykırımı konu başlığı altın-

Gençer Yurttaş, "Ölüm orucu sergisinden (Cezaevi)", Achk grevinin 440. gününde Feride Harman. Eyleminin 512. gününde hayatını kaybetti. Aksaray / İstanbul. Ekim 2002

TÜSTAV arşivinden 1 Mayıs afişi

da. Nar Photos'dan birtakım fotoğraflarla Nalan'ın geçen nisan ayında Depo'da gösterilen işinin bir benzeri bu bölümde yer alacak. 1915'te kaybedilen yaklaşık 100 Ermeni entelektüelin stencil portrelerinden oluşan iş, yer kısıtlaması nedeniyle biraz küçültüldü. Sencer Vardarman sergiye Gezi arşivine katılıyor. Gezi direnişi hakkında topladığı internet siteleri, posterler, fotoğraflar vb. Hepsinin izleyicilere paylaşacak. Berat Işık'ın 2012 tarihli bir videosu ise kentsel dönüşüm başlığı altında. Diyarbakırlı yaşlı bir adamın TOKİ binalarıyla çevrelenmiş bahçesinde görüldüğü 18 dakikalık bir video bu.

Yine Diyarbakır'dan Şener Özmen ve Erkan Özgen de sergide. Şener'in "Bayrak" adlı işi ile Erkan'ın "Adult Games" adlı videosu sergiye dahil edildi. Cem Dinlenmiş'in de sergide yer alma-

sından çok mutluyum. Sergi, konular itibarıyla son derece ağır ve tünelin ucundaki ışığı görmek zor ancak karikatürün varlığı her şeyi daha katlanılabilir ve bir anlamda sindirilebilir kılıyor. Cem hem sergide ünlü "Her Şey Olur" köşesinden işlerini sergileyecek hem de etkinlik haftası boyunca karikatür atölyesi düzenleyecek.

Çeviri karikatürler Alman izleyici için sorun yaratabilir mi?

İronik bir bakışa sahip ve görsel ağırlıklı işleri seçtik, örneğin afişlerin doldurduğu AKM binası ya da Erdoğan'ın sarayının gökkuşuğu renklerinde belirtildiği, açıklanmasına fazla gerek kalmayan karikatürleri... Gerekli olan yerlerde açıklamalar da olacak. Konuşma balonları olanlar Cem'in el yazısıyla Almanca olarak yer alıyor, orijinalleriyle birlikte hangi bağlamda, ne zaman

çizildiğine dair bir de bilgiyle birlikte.

Sanatçıları çoğu genç; sergide '70'leri yaşamamış, işaret edilen olayları deneyimlememiş isimlerin olması bir seçim mi rastlantı mı?

Hazırladığımız kitapta döneme tanıklık edenlerin yazıları bulunuyor. Örneğin Karşı Sanat'tan Feyyaz Yaman '70'lerde sanatçı olmaya dair bir makale yazdı. Son derece değerli başka bir yazı da Erden Kosova'nın kaleminden çıktı. Kosova '80'lerdeki sanat ortamını anlattı. Tarihçi Şeymus Diken aynı zaman diliminde Kürdistan'ı anlatıyor örneğin. Yani döneme tanıklık edenler kitaba daha çok katkı sundular.

Ayrıca Türkiye'de farklı kuşaktan sanatçıların bazıları arasında yaşanan; üretimlerinin politik içeriği, kendilerinin politikayla ilişkisine yönelik tartışmalardan da haberdarım. Biz daha genç kuşakları sergiye dahil etmeyi özellikle önemsedik; zira onlara yönelik eleştirilere çok katılmıyorum.

Dolayısıyla '70 ve '80'lere dair sanat eserlerinden bugüne dokümantasyon var, bu anlamda bu bir 'belgesel-sergi' denilebilir mi?

Evet, bu klasik bir güncel sanat sergisinden çok araştırmaları, arşivleri içeren bir belgeleme çalışması. Serginin ismiyle ilgili olarak da eklemek istediğim bir şey var, "Bir Daha Asla" sergisinden Önder Özengi ile oturup konuşmuştuk. O da başta "77□13" fikrine şüpheyle yaklaştı. Oysa ona da anlattım, sayılar çok önemli değil, çünkü biz dönemleri birer karşıtlık olarak sunmuyoruz.

İzleyicinin dikkatini ilkin sayılar çektiği ve dönemlerin bağlamları da birbirinden farklı olduğu için sanki bir karşılaştırma var diye düşünülüyor. Oysaki siz farklı toplumsal konulara değinen direnişleri ele alıyorsunuz.

Evet. Bir de aslında başlığı düşünürken tire ya da hashtag kullansak mı dedik ama sonra kareye karar verdik çünkü kare (İngilizcede 'square') aynı zamanda meydanı, genelde direnişlere mekan olan meydanları, özde ise Taksim Meydanı'nı işaret ediyor.

Böylelikle de meydandaki tüm direnişleri düşündürüyor. Peki temelde sanatın gelmemize rağmen ya da tam da bu sebeple, konuya bakışınız nasıldı ve bu bakış sergiyle nasıl dönüştü?

Benim akademik araştırmam Türkiye'deki sergi sistemi ve toplumsal eşitsizlik üzerine. Sergiyle doğrudan ilişkili değil elbette ancak bir siyaset bilimci olarak şunu söyleyebilirim ki Türkiye'de yaşamak inanılmaz ilginç. Toplumun her gün nasıl oluştuğunu, dönüştüğünü

nü gözlemleyebildiğiniz, dünyadaki az sayıda yerden biri. Almanya'ya gidip iki hafta sonra buraya döndüğümde her şey değişmiş olabiliyor. Bu anlamda iki ülke birbirinden çok farklı. Bir araştırmacı için bu çok enteresan bir durum. Elbette burada da değişmeyen şeyler var ve bunların da nedenleri beni ilgilendiriyor.

Türkiye'nin son derece kapalı ve izole bir ülke olduğunu düşünüyorum. Etnik çeşitliliğe sahip ama bunun değeri ne yazık ki bilinmiyor. Bence bu sergi aynı zamanda izleyiciye bu zenginlikle beraber burada var olan çatışma noktalarını ve devam eden mücadelelerin yaratabileceği değişimi de işaret ediyor. Bu anlamda iyimser bir bakış da var. Sanatın toplumdaki kimi bireylerle ilişkisini, insanların bir konuya bakışını, onunla ilişkilmesini nasıl sağladığını da gösteriyor. Bir yandan da elbette günümüz Türkiye çağdaş sanatında aktivizmin ve politikanın ne oranda var olduğunu görebiliyoruz.

Sizin gözlemlerinize göre politik sanat o dönemden bugüne nasıl dönüştü?

Değişen temel şey sanatçıların sahip olduğu imkanlar bence. Yoksa politik sanat kurumsallaşmış politik yönelimlerle doğrudan ilişkilendirilmemeli. Örneğin kadın hareketi ya da Cumartesi Anneleri'nin kaybolan oğullarının nerede olduğunu öğrenme talebi politiktir ancak herhangi bir partiyle ilişkilendirilemez.

Cengiz Tekin'in üç fotoğraftan oluşan sergideki işi son derece kişisel ve özel, ailesinden bir hikaye ve bence bu durumu güzel özetliyor: Üç fotoğraftan ilki amcasının bir fotoğrafını ellerinde tutan ailenin fotoğrafı. Burada anlıyoruz ki amca askerde. İkinci fotoğrafta amca bir asker arkadaşıyla birlikte Atatürk'ün fotoğrafını tutuyor. Üçüncü fotoğrafta ise amca çok. '90'larda çekildiğini anladığımız fotoğrafta amcanın ailesi devlet tarafından kaybedilen oğullarının, yani amcanın fotoğrafını tutuyor. Buradan da amcanın 'kaybedildiğini' anlıyoruz. Bence bu işe dair söylenecek daha fazla söz yok. Herkes buradaki mesajı anlayabilir.

Türkiye hâlâ geçmişiyile yüzleşmeyi sürdürüyor. Ben Almanya'dan gelen biri olarak söyleyebilirim ki Almanya bile halen geçmişiyile yüzleşmekte. Bazen insanlar bir konuyu çok abarttığımızı söyleyebilirler, onu kabul etmeyebilirler. Burada da hâlâ Ermeni soykırımı tanımlanmıyor, '90'larda insanlar kaybolmadı deniyor, hapsedilen gazeteciler göz ardı ediliyor vs... Ve tüm bu söyledikleriniz, yaptıklarınız yanı sıra kâr kalabiliyor, seçimleri bile kazanabiliyorsunuz! O nedenle bu konular üzerinde konuşulmalı.

Sanatçıların gözünden direniş

Şener Özmen

Sergiyi düzenleyecek olan ekibin Diyarbakır'a gelmesi, sanatçılarla görüşüp çalışmalarını izlemesi "77□13"e katılma sebeplerimden biriydi. Ayrıca sergilenecek veyahut sergilenmeyecek işlere Berlin'den gelen küratöryel bir ekip karar veriyordu, yani sergi tek elden yönetilmiyordu. Diyarbakır'da gerçekleşen uzun ve heyecan verici konuşmalar, tartışmalar, açıklamalar eşliğinde bu noktaya geldiğimizi gördüm, bunun sevindirici olduğunu söylemeliyim. Sergiye, aynı zamanda bir yazar olarak katkıda bulunmayı ben istedim. Direniş estetiğe dönüşmüyor, estetik olan zaten direnişin ve bunu camı pahasına yapıyor. Kobani'de, Girê Spî de, Tel Ebyad veyahut Şengal'de olan budur.

Zeyno Pekünlü

Gezi Direnişi'nin ardından ne olduğu, nasıl olduğu, şimdi ne olacağı

gibi konular politik ve akademik pek çok zeminde konuşuldu. Bu dönemde birçok kitap, makale çıktı ve bütün direniş, ardında gigabaytlar dolusu video ve fotoğraf arşivi bıraktı. Benim de parçası olduğum bu politik-akademik tartışmalar sırasında bütün bu arşivlere karşın anlatılmamış bir 'eksik' kaldığını hissettim.

Hayatımızda daha önce hiç yaşamadığımız ve belki de hiç yaşamayacağımız duygular hissettik. Sergi kapsamında yapılan etkinlik haftasındaki performansın aslında en klasik anlamıyla bir hikaye anlatıcılığı denemesi. Performans boyunca hiç görsel kullanmadan, yalnızca sesini (hikayenin anlatıcısı yani kendi sesimi) ve hikayeyi merkeze alarak duyguların bir direniş sırasında nasıl anlam ve biçim değiştirdiğini anlatmaya çalışıyorum. Yine klasik hikaye anlatıcılığı olduğu gibi anlatılanları yaşadığı coğrafyadan bağımsızlaştırmaya ve anlatılanın evren-

sel bir tecrübe olmasına vurgu yapmaya çalışıyorum. Bu kadar ayrıntılı olarak belgelenmiş, kaydedilmiş direnişlerde aktarılmadan kalan insan hikayesi, duygu, duygulanım nasıl anlatılabilir? Kavramsal sorusu Benjamin'in "Hikaye Anlatıcısı" makalesinde vurguladığı bir sorunun etrafında dönüyor, enformasyonun bu kadar hızlandığı ve önem kazandığı bir zamanda 'gerçekliğin epik yönü'nden bahsetmek mümkün mü?

Nalan Yırtmaç

Anti-pop ile beraber Depo'da yaptığımız "Nereye Gideceğimizi Bilmeden" sergisinde yaptığım 100 portre tuvaller deydi; Berlin'de sergilenenler ise tuval değil, 30cmx42cm boyutlarında, kağıt üzerine stencil portreler. "77□13" de bu 100 portrenin 60'ı sergilenecek...

Anti-pop'un Hrant Dink'in ölümünden sonra yaptığı işlerle beraber 2015'te yaptığım bu portreler birbirini çok güzel tamamliyordu, etkisini daha da

güçlendiriyordu. Bu gibi işlerin ülkemizde daha çok görünür olmasını, serginin şehir şehir gezmesini istedim. Hükümetimiz tarafından Ermeni Soykırımı'nın hâlâ kabul edilmemesi, bununla yüzleşmek için hiçbir çabanın olmaması çok üzücü. Berlin'de sergilenmesi bu anlamda iyi, çünkü Türk popülasyonu yoğun olan bu yerde bu serginin yapılması, işleri daha çok kişinin görmesi demek.

Berat Işık

Sergi her ne kadar başlangıç noktası olarak '77 1 Mayıs'ını alsın da aslında Türkiye'deki 'sanat', daha doğrusu uluslararası anlamda kabul gören 'sanat', hep bir direniş öyküsü olmuştur. Kalıplaşmış kurum ve kişilerin tekelindeki sanat dünyasında var olup aynı zamanda ses getirecek işler ortaya koyan sanatçıların hikayelerinin geçmişi, '77 1 Mayıs'ının çok öncesinden başlamakla birlikte, her bir sanatçının

mücadelesi aynı zamanda bir direniş mücadelesidir.

Bu bağlamda Türkiye topraklarında var olan bu 'mikro' direniş öykülerini iki tarih arasında sıkıştırmak bana göre haksızlık olur. HDP'nin seçimlerde kazandığı zafer tüm bu mikro direnişlerden nasibini almamıştır diyebilir miyiz? Veyahut seçimden iki gün önce patlayan bomba neticesinde yaralanan ve sonrasında her tarafı sarılgar içinde oy kullanmaya gelen adamın sandık başındaki resmi, bir direniş sanatı başyapıtı değil midir?

Cem Dinlenmiş

Benim için bu serginin önemi "Her Şey Olur"dan işlerin ilk defa başka bir dile çevrilerek sergilenerek olması. Dört köşenin başlık ve balonları Almanca olarak elle yeniden yazıldı. Çeviriler açıklıca etkinlele birlikte gösterilen işlere eşlik edecek şekilde handout olarak basılacak.